CONSTRUCȚII CORELATIVE ÎN SINTAXA GRAIURILOR ROMÂNEȘTI DIN BANATUL SÂRBESC

MARIA MARIN

Gramaticile, în general (tradiționale – GLR – sau gramatica „actualizată din perspectivă teoretică şi sub aspectul materialului faptic" – GALR –), atrag atenția, adeseori, asupra corelației dintre elementele sintactice aflate în propoziții diferite, realizată prin conjuncții copulative cu valoare adverbială: *nici... nici*, *sau... sau*, *şi... şi* sau prin elemente corelative diferite: *atât... cât (şi)*, *nu numai... dar (şi)* etc. (GLR, II: 214).

Se reține, de asemenea, faptul că, dintre conjuncțiile corelative, cele copulative şi cele disjunctive pot însoți ambii membri ai raportului sintactic, formând perechi (GALR, I: 643).

Cercetările efectuate în anii din urmă asupra graiurilor româneşti din Banatul sârbesc ne-au atras atenția, în mod deosebit, asupra unor aspecte privind:

– n u m ă r u l ridicat al elementelor conjuncționale corelative, respectiv, al s i t u a ț i i l o r marcate prin aceste mijloace sintactice;

– f r e c v e n ț a deosebită a apariției acestora în discursul vorbitorilor din toate cele 14 localități[1] cercetate, elementul conjuncțional corelativ fiind repetat o dată sau de mai multe ori, fără ca această repetiție să creeze situații distonante;

– i n t o n a ț i a specifică, puternic marcată, ce însoțeşte, de regulă, elementele sintactice prin care este redată corelația constituie o altă caracteristică a graiurilor din Banatul sârbesc.

Încercând o tratare cât mai sistematică şi uşor de urmărit, în prezentarea faptelor am adoptat gruparea în funcție de prezența lor la nivelul propoziției (intrapropozițional) sau al frazei (interpropozițional), în cadrul fiecărui grup

[1] Rezultat al colaborării ştiințifice dintre Academia Română şi Academia Sârbă de Ştiințe, respectiv a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" (Bucureşti), Sectorul de dialectologie şi sociolingvistică şi a Institutului de Balcanologie, cercetările dialectale de tip AFLR s-au desfăşurat în trei etape, corespunzătoare anilor 2007: Vlaicovăț (= Vl), Locve (= L), Barițe (= B), Marcovăț (= M), 2008: Râțişor (= R), Straja (= S), Mesici (= Ms), Iabuca (= Ib), Voivodinți (= V) şi 2009: Toracu Mic (= TM), Iancaid (= I), Ovcea (= O), Glogoni (= G); Ecika (= E), la primele două deplasări au participat Maria Marin, Daniela Răuțu şi Dana-Mihaela Zamfir, iar la ultima doar Maria Marin şi Daniela Răuțu. La toate cele trei incursiuni ştiințifice a luat parte colega de la Institutul de Balcanologie din Belgrad prof. dr. Biljana Sikimić. Pentru localitatea Torac, am utilizat şi materialele dialectale culese şi transcrise de Otilia Hedeşan (Hedeşan 2004).

FD, XXXIX, Bucureşti, 2020, p. 87–94

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

urmărind elementele conjuncționale ocurente şi diversele tipuri de raporturi sintactice întâlnite în materialul excerptat.

C o o r d o n a r e a intrapropoziţională pare să aibă o frecvenţă asemănătoare cu cea interpropoziţională[2].

1.a. Raportul de coordonare c o p u l a t i v ă realizată (la nivelul p r o p o z i ţ i i l o r) cu ajutorul conjuncţiilor coordonatoare aflate în corelaţie se exprimă prin următoarele elemente:

şi e n u m e r a t i v, specific tuturor graiurilor româneşti în raport cu limba literară (Teiuş 1980: 97), poate apărea fie în perechi, fie în serii mai mari, repetându-se, deci, la doi sau la mai mulţi termeni ai raportului sintactic exprimat (subiecte, atribute, complemente de orice fel): [Copii] ***şi*** *de-ai mici* ***şi*** *de-ai mari stau noaptea la socac* [„stradă”][3] (B VIIc); ***şi*** *sămânţa*/ ***şi*** *pielea* [„coaja”] *de la struguri* [...] *am lăpădat-o* [„am aruncat-o”] (L VIIb); *Atuncea n-am avut grădină cu flori*/ *ca acuma*/ ***şi*** *televizii*/ ***şi*** *de-alea* (M VIIb); *n-am avut d-estea* ***şi*** *de-alea* (M VIIb); *n-am avut d-astea*/ *doamnă*/ *maştricoauă* [„maieuri”] *de...*/ ***şi*** *bliuze de...* ***şi*** *poale dă...* ***şi*** *de toate* (M VIIb); [La nuntă ne-a pus] *brăciri* [„bete”] *după guşă* [„la gât, după cap”] ***şi*** *mie* ***şî***[4] *lui* ***şî*** *la alţii* (M VIIc); *s-o scos* ***şî*** *hibrizî/ s-o scos...* [vița de vie] ***ş***-*á altoită* (M VIIIc); *Tot am câştigat* [„am procurat, am pregătit”] ***şi*** *piftie*/ ***şi*** *străiţi,* ***şi*** *de toate* (B VIIc); *Mi-o ieşit un pârpore* [„erupție cutanată; spuzeală”] *pre mine*/ *cum să spun? toat-am fost aşa rapor pră piept* ***şi*** *pră obraz*/ ***şi*** *pră mâni* (Ms VII); ***ş***-*aşa ai oltănit* [„ai altoit”] ***şi****... păr*/ ***şi*** *măr*/ ***şi****... ce-ai vrut să oltăneşti* (Ms VII). Mai rar, termenii aflaţi în corelaţie sunt legaţi prin joncţiune în alternanţă cu juxtapunere: *Şi pogăci* [„un fel de chifle”] *ar fost puse, trii pogăci: la... una la ursitoarea mare*/ *una la a mijlocie* ***ş***-*una la a mică* (Ms VIIb).

nici în calitate de conjuncţie copulativă leagă mai multe părţi de propoziţie cu funcţie identică[5]: *n-o fost ei* [interesaţi] ***nici*** *de-avere*/ ***nici*** *de casă*/ *că noi am avut asta... tot* (S VIIa); *n-o fost* ***nici*** *o muiere*/ ***nici*** *un om la tine azi-noapte?* (Ms VII); *nu-mi trebe soc* [„suc”] ***nici*** *de care*/ ***nici*** *cafă nu bieu*/ ***nici*** *bere*/ ***nici*** *răchie*/ ***nici*** *vin*/ ***nice*** *nimic*/ *ştii ce-i aia nimic?* (Ms VII).

atunci se încadrează între adverbele care, în anumite contexte, şi-au pierdut înţelesul temporal propriu-zis, preluând funcţia unei conjuncţii coordonatoare

[2] Remarca noastră are în vedere faptul că cercetările asupra vorbirii populare au evidenţiat frecvenţa mai ridicată a coordonării intrapropoziţionale comparativ cu cea interpropoziţională, ceea ce poate fi explicat, eventual, prin însăşi frecvenţa mai mare a coordonării în raport cu subordonarea (cf., între altele, Teiuş 1980: 88 şi urm.; Vulpe 1980: 51 şi urm.).

[3] Întrucât aspectul fonetic al vorbirii dialectale nu intră în preocupările prezentei contribuţii, textele sunt redate într-o transcriere literarizată.

[4] Cuvintele/silabele purtătoare de accent în frază le-am notat prin semnul grafic ″, obişnuit în transcrierea fonetică.

[5] Deşi gramaticile şi dicţionarele consideră între sensurile lui *nici* şi pe acela de conjuncţie coordonatoare, D. D. Draşoveanu (Draşoveanu 1968: 29–30) şi, după acesta, Sabina Teiuş (Teiuş 1980: 23) nu acceptă calitatea de conjuncţie a adverbului *nici*, fiind de părere că în exemple precum *n-a mai rămas* ***nici*** *şcoală,* ***nici*** *răniţi,* ***nici*** *nimica* avem, de fapt, „o structură coordonată prin juxtapunere”.

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

copulative (Iordan 1975: 219) şi care, în materialul nostru, este ilustrat printr-un exemplu concludent, descriind un obicei de Crăciun, numit sugestiv *sporoi* (fon. *sporoń*), prin practicarea căruia se credea că se aduce sporul casei: *Şi acolo* [la poarta grădinii] *ai făcut piu-piu-piu,* ***atunci****/ dac-ai avut ciurci* [„curci”], *lu-lu-lu-lu,* ***atuncea****/ la porci/ cui-cui-cui-cui* [...]/ ***atunci*** *vacile mu,* ***atunci*** *calu se cocotia* [„necheza”] *hâ-hâ-hâ-hâ* (B VIIa).

1.b. La nivelul frazei, i n t e r p r o p o z i ţ i o n a l, coordonarea copulativă corelativă se realizează, în general, prin aceleaşi elemente conjuncţionale ca şi cea intrapropoziţională.

şi este conjuncţia cu frecvenţa cea mai ridicată, pentru care exemplele sunt foarte numeroase: *Ceapa* [...] *o am sărat-o şi am pus-o la masă/* ***ş****-am mâncat-o* (L VIIb); *Am curăţat crumpii* [„cartofii”] ***şi*** *i-am fiert/* ***şi****-am făcut prăjitura* [„prăjeala, rântaşul”] (L VIIc); [La supă] *puneam apa/* ***şi*** *puneam carnea/* ***şi*** *puneam vegheta* [„amelioratorul alimentar; vegeta”] (L VIIc); ***şi****-am luat câta* [„puţină”] *sare/* ***ş****-am pus pră pita* [„pâinea”] *aea/* ***ş****-am băut apă/* ***şi*** *m-o fost dăstul* (M VIIa). Şi pentru coordonarea interpropoziţională sunt atestate numeroase cazuri de împletire cu cea intrapropoziţională: *Şi-aşa ai oltănit* [„ai altoit”] ***şi****... păr/* ***şi*** *măr* ***şi****... ce-ai vrut să oltăneşti* (M VIIb). Adeseori, *şi* apare la început de frază, având valoare n a r a t i v ă (Teiuş 1980: 99), situaţie în care este vorba de o întrebuinţare c o n t e x t u a l ă a conjuncţiei (Beldescu 1958: 36–37): ***Şi*** *o venit seara cocia* [„căruţa”]/ ***şi****-am încărcat-o* [cânepa] ***şi****-am adus-o acasă* (L VIIb).

iar, conjuncţie copulativă, cu o nuanţă uşor adversativă, exprimând adăugarea unui element nou la cele existente şi având, în general, o frecvenţă foarte redusă în graiuri (Teiuş 1980: 107), deşi apare rareori în textele excerptate de noi, atunci când este folosită ea redă foarte pregnant ideea de corelaţie, obţinută şi prin topică: ***iar*** *te-ai dus un dărab* [„bucată”]/ *cu el* [iubitul] *dă după cap/ ce copil* [„băiat”] *ai avut/ ai vint* ***iar*** *napoi/* ***iar*** *s-o făcut roată/* ***iar****... tot aşa* (B VIIa).

2.a. Coordonarea d i s j u n c t i v ă între părţile de propoziţie poate reda de la simpla alternare a termenilor, până la opoziţia clară dintre noţiuni. Ca şi în varianta literară, standard, la nivelul graiuirlor, în general, inclusiv în cele româneşti din Banatul sârbesc, prin coordonarea disjunctivă, exprimată î n t o t d e a u n a j o n c ţ i o n a l, se pot lega de la doi la trei sau la mai mulţi termeni, cu funcţii sintactice identice sau asemănătoare (subiecte, atribute, complemente directe, indirecte, circumstanţiale diverse).

Coordonarea disjunctivă i n t r a p r o p o z i ţ i o n a l ă se exprimă prin următoarele elemente conjuncţionale;

o... o, una dintre conjuncţiile disjunctive cu o f r e c v e n ţ ă f o a r t e r i d i c a t ă în Banat (Vulpe 1973: 389), precum şi, în general, în nordul şi în vestul ţării (*ibidem*; Todoran 1960: 83), în Banatul sârbesc este utilizată în mod curent[6] atât în structurile neexclusive, care nu au conjuncţie disjunctivă înaintea primului termen coordonat, ci începând cu al doilea (cf. Teiuş 1980: 111): *atunci*

[6] De remarcat, în schimb, că varianta acesteia *ori* se întâlneşte extrem de rar.

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

[bubuienele „gogoşile din aluat”] *le-am tăiat cu şoliță* [„instrument pentru tăiat aluatul de gogoşi”]/ ***o*** *c-un păhărel* (L VIIb); *anu trecut* ***o*** *acuma doi ani aşa am făcut* (*ibidem*); *Dac-am avut treizeci de litre* [de lapte pus la închegat] ***o*** *patruzeci*/ ***o*** *douăzeci*/ *tot la zece litre am socotit o lingură* [de soluție pentru închegat] (G V), cât mai ales în cele exclusive (corelative): [Gogoşile] *le dai prin zahăr*/ ***o*** *d-al ca făina*/ ***o*** *d-ăstalant* (L VIIb); [Porcilor] *le dăm verdeață:* ***o*** *trifoi verde*/ ***o****... urzici*/ ***o****... iarbă* (S V); [la cozonac] *ai pus* ***o*** *mac*/ ***o*** *roştilă* [„praf din semințe de roşcovă”] (B VIIa); *Şi-atunci ne-am dus care...* ***o*** *chemat*/ ***o*** *năchemat*/ *ne-am dus la joc să videm nunta* (Hedeşan 2004: 16); ***o*** *comnău* [„aluat pentru dospit”]/ ***o*** *cherm e tot aia* (L VIIb); [Copilul] *samănă* ***o*** *pră tata*/ ***o*** *pră mama* (E V).

o că... o că reprezintă o construcție corelativă cu valoare similară cu a lui *o*, dar cu o frecvență mai redusă: *Să prăjeşte* [tăieței]... ***o că*** *cu untură*/ ***o că*** *cu zăicin* [„ulei”] (S VIIb); *Chiflele* [„gogoşile”] *poa ◡ să să umple* ***o că*** *cu pegmez* [„magiun”]/ ***o că*** *cu brânză* (E VII); *mâncam*/ *când făceam mămăligă*/ ***o că****... mălai*/ ***o c****-aşa* (G V). Conjuncția corelativă *o că*, în varianta *or că*, este atestată şi în corelație cu un *sau* disjunctiv (cf. Teiuş 1980: 116): *O trăbuit să ştii* [cu ce se arde cuptorul]/ ***sau*** *cu paie* ***or că*** *cu... lozî* [„lăstari”] *de la vie* (M VIIa). Aceasta nu figurează între elementele conjuncționale coordonatoare discutate în lucrarea Sabinei Teiuş. Considerăm că ea este rezultatul îmbinării între **o** „ori”, una dintre conjuncțiile cu frecvență remarcabilă în zona vestică a dacoromânei, inclusiv în graiurile din Bantul sârbesc, şi conjuncția *că*, întocmai precum în conjuncția compusă *fie că*, întâlnită în româna literară.

fie... **fie**, conjuncție compusă atestată în gramatici pentru româna literară, cu multiple exemple, este întâlnită în graiuri doar într-un caz citat de I. Gheție din Valea Bistriței (Gheție 1978: 31) pentru coordonarea disjunctivă interpropozițională (Teiuş 1980: 112)[7], apare, de asemenea, foarte rar, în satele din Banatul sârbesc, unde am identificat-o în două exemple, unul pentru coordonarea intrapropozițională: *Acolo când te-ai dus la nănaşu*/ ***fie*** *cârtaboş*/ ***fie*** *cârnaț*/ ***fie*** *carne frită* [„prăjită”] [...] *te-aşteaptă cu mâncare* (L VIIb) şi unul pentru cea interpropozițională: *Şi-atuncea fiecare o avut câtă o cârpă* [„basma”]/ ***fie*** *fost om,* ***fie*** *fost muiere* (Hedeşan 2004: 32), în care l-am interpretat pe *fost* ca o variantă simplificată pentru condițional perfect.

Unele gramatici vorbesc despre propozițiile disjunctive introduse printr-un element cu caracter adverbial (nerelativ) care constituie o categorie de tranziție, aflată la limita dintre joncțiune şi juxtapunere (GLR, II: 214, 247). În această situație se înscrie *când* cu valoare disjunctivă, atestat într-un singur exemplu: *numa tot or întors* [toba de porc] ***când*** *o parte,* ***când*** *ailantă* (M VIIc).

măcar... **măcar** figurează, de asemenea, între adverbele atestate şi cu valori conjuncționale[8] corelative, având sensul disjunctiv **fie**... **fie**: *să-i dau zestre* ***măcar***

[7] Teiuş 1980, în tabelul de la p. 128, nu atestă niciun alt exemplu pentru *fie* intra- şi interpropozițional.

[8] Cu mențiunea că Teiuş 1980 nu o amintește, iar Vulpe 1980: 222 subliniază că în materialul excerptat nu a întâlnit nici conjuncția *măcar* şi nici locuțiunile construite cu acest adverb (*măcar că*,

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

la fată/ ***măcar*** *la copil* (B VIIa); ***măcar*** *tinăr*/ ***măcar*** *bătrân* [este chemat la nuntă]/ *aşa o fost la ei* (Hedeşan 2004: 52).

mai face parte şi el dintre adverbele folosite, intrapropoziţional, cu valoare disjunctivă: [Mirii] *or stat ei* ***mai*** *prânuntru* [sic!], ***mai*** *prân ăsta* (*idem*: 20).

tiri... **tiri** reprezintă, de asemenea, o conjuncţie corelativă disjunctivă, atestată în numeroase surse: glosare regionale, lucrări monografice, între care şi monografia Ţării Haţegului a lui Ov. Densusianu (Densusianu, *Haţeg*), precum şi hărţile din ALR II (Teiuş 1980: 113), toate referitoare la zonele sud-vestice ale teritoriului dacoromân (Banat, Ţara Haţegului, vestul Olteniei)[9]. Conjuncţia *tiri* a fost înregistrată de noi într-o singură localitate: *Daţi-vă-ţi şi voi seama că unde-s hârţi* [„şoareci”]/ ***tiri*** *la prăvălie*/ ***tiri*** *acasă* (L VIIb).

2.b. Relativ frecvent se întâlnesc unele dintre conjuncţiile disjunctive corelative (sau sinonime ale lor) alternativ în propoziţie şi în frază: *Atunci ai pus* [la cozonac] ***ő*** *mac*/ ***ő*** *roştilă* [„praf din semînţe de roşcove”]/ ***o***... ***o*** *cu ce-ai vrut să faci* (B VIIa); [Viţa-de-vie de altoit] *ai pus-on stariu* [„portaltoi”] *de care-ai vrut tu: măjarcă*/ ***ő*** *zincă*/ ***ő*** *dă care-ai vrut* (Ms VII); *a venit* [femeia] *de la lucru*/ *îi mâncarea gata*/ ***ő*** *supă de paradaise* [„roşii”]/ ***ő*** *scoate sarme* [„sarmale”]/ ***ő***... *carne de-aia d-a friptă* (M VIIIb); [Dricălile „saltelele”] *s-or împlut* ***ori*** *cu paie*/ ***o*** *cu... ghije de cucuruz* [„pănuşi de porumb”]/ ***o*** *cu ce-o fost* (R VIIa); [mi-a trecut buba] ***dă***[10] *dân dăscântecu-ola*/ ***dă*** *dă unde nu ştiu* (G VIIb).

2.c. La nivel interpropoziţional sunt atestate atât conjuncţiile întâlnite şi în sintaxa limbii literare/ standard, precum:

ori: *Mănânc* ***ori*** *cu salată de cârstăveţi* [„castraveţi”]/ ***ori*** *îi fac opăriţi*/ ***ori*** *io* [k] *mie-mi place să fac şi colăreţi* [„colarezi”] (S VIIb), cât şi dintre cele cu răspândire dialectală.

o: *Am băgat* ***ő*** *paie*/ *în dricălurile* [„saltelele”] *alea*/ ***ő*** *am băgat ghije* [„pănuşi”] *de la tuleu* [„ştiulete”] (L VIIb); ***ő*** *s-or dus*/ ***ő*** *ce-or făcut?* (S VII).

dar, element conjuncţional recunoscut, în general, drept conjuncţie tip pentru redarea raportului adversativ (Teiuş 1980: 115), în graiurile româneşti din Banatul sârbesc este atestată cu un sens inedit, specific raportului disjunctiv, semnificaţie întâlnită de noi doar la doi informatori: un bărbat de vârstă medie (VI) din Bariţe: [porumbul] ***dar*** *îi boabă* ***dar*** *îi în două vârste* [„rânduri de boabe”] (B VI); [bobul de porumb] ***dăr*** *îi îmbuturit* [„găurit”] *de fluturi*/ ***dăr*** *îi... cu gărgăriţe*/ *dar îi.../ nu-i bun* (B VI); ***dăr*** *îi slove* [k] ***dăr*** *îi*... *îi sârb*/ ***dăr*** *îi musliman* [„musulman”]/ ***dăr*** *îi hrvaţ* [„croat”] *tot una îi* (B VI) şi o femeie vârstnică din Vlaicovăţ: *acuma dă vreo şase ani nu mai ştiu dă el*/ ***dar*** *îi mort* ***sau*** *îi viu*/ *nu ştiu nimic* (Vl VIIa).

---

măcar să), reţinem că GLR, II: 326 înregistrează pe *măcar că* drept locuţiune conjuncţională care introduce o concesivă, iar *măcar* este caracterizat ca element conjuncţional concesiv regional (cu citate din I. Budai-Deleanu şi George Coşbuc).

[9] Conjuncţia figurează în DLR, s. v. *tiri*[2], ca regionalism provenit din ngr. *τερι* prin intermediarul slv *tiri*. Ea nu apare în materialul dialectal excerptat de Sabina Teiuş (Teiuş 1980: 127).

[10] Despre valoarea conjuncţiei *da* v. *infra*.

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

da, variantă *formală* a lui *dar*[11], este folosită, de asemenea, drept conjuncție coordonatoare disjunctivă, de această dată la o informatoare din satul Glogoni: *nu ştiu să spun*/ ***dă*** *afară la utrină* [„păşune”]/ ***dă*** *unde s-o dus... nu ştiu*/ ***dă*** *o fost aia istina* [„adevărat”]/ ***dă*** *n-o fost...* [...] *nu ştiu* (G VIIb); *Pă Vasa când l-o prins* [deochiul]/ ***dă*** *o fost unsprece noaptea*/ ***dă*** *o fost jumăta la douăsprece*/ ***da*** *câte ceasuri o fost? cum o fost?* ***dă*** *o fost dă dimineața*/ ***da*** *cum o vinit să-l vadă...* [doctorul] (G VIIb).

sau în calitate de conjuncție disjunctivă, exprimă, de regulă, o disjuncție mai atenuată comparativ, de exemplu, cu *ori*, fapt evidențiat chiar şi de lipsa accentului de intensitate: [În mâncarea de fasole boabe] *am pus clisă* [„slănină”] ***sau*** *cârnați* ***sau*** *câta dărab dă şoancă* (M VIIb); *o împărțât oamenii: o zî unu*/ *o zî altu*/ ***sau*** *altu o luat trii zâle* [lapte de la oi] ***sau****... după câte-o avut*/ *după câte oi o avut* (R VIIIb).

Spre deosebire de norma limbii literare, unde, pentru *sau* şi *ori* este recomandată „folosirea aceleiaşi conjuncții în *toate* propozițiile disjunctive dintr-o frază” (GLR, II: 247), în graiuri apare adeseori alternanța dintre elementele conjuncționale sinonime: [Cozonacul] *îi cu pigmez* [„magiun”]/ ***sau*** *cu... mac...* ***sau*** *cu brânză*/ ***ori*** *cu nucă* (M VIIb); [cuptorul se arde] ***sau*** *cu paie*/ ***or*** *cu... lozâ* [„lăstari”] *de la vie* [...] ***veri*** *ciocloz* [„coceni de porumb rămaşi după curățatul boabelor de pe ştiulete”] (M VIIa).

ba, adverb cu valoare de conjuncție (GLR, II: 221), neatestat cu această funcție în Teiuş 1980, l-am întâlnit în materialul nostru într-un singur exemplu: *şi aşa fruştiucu* [„micul dejun”] *sălam*/ *mai* ***ba*** *ouă frig*/ ***ba****... care ce d-aştelalte* (S VIIIa).

că, recunoscută şi descrisă în lucrările de specialitate drept o conjuncție subordonatoare cu o mulțime de valori, comportând discuții ample din unghiuri de vedere dintre cele mai variate[12], este „cea mai frecventă conjuncție subordonatoare” (Iordan 1956: 88), numită „conjuncție universală” (Iordan 1944: 241), care, pe lângă multiplele valori subordonatoare, poate avea, în plus, o „*nuanță copulativă*” [s.n., M.M.] sau poate introduce propoziții independente (GLR, I: 401)[13]. Funcțiile variate şi numeroase ale conjuncției *că* sunt remarcate şi de Sabina Teiuş, care evidențiază faptul că, într-o serie de exemple, „pare să aibă o valoare apropiată de conjuncția adversativă *ci* sau chiar identică cu aceasta” (Teiuş 1980: 124).

În graiurile cercetate de noi, conjuncția *că* este atestată în construcții corelative, cu sensul disjunctiv *fie... fie*, notat la nivelul frazei: *dă doozăşişapte dă ani îi* [nepotul] *în casa aia*// ***că****-i rău*/ ***că****-i bine*/ *ducă*[-se]! (L VIIb).

[11] V. DA, DEX s. v. *dar*.

[12] Multitudinea problemelor şi a discuțiilor suscitate de conjuncția *că* este reflectată, între altele, chiar de spațiul ocupat, în lucrările de sintaxă, evidențiat, de exemplu, de însuşi indicele acestora (cf. GLR, II: 558; Teiuş 1980: 169 şi, mai ales, Vulpe 1980: 276).

[13] De reținut observația din GLR, I: 400, prin care se atrage atenția asupra lui *că* condițional care apare numai în coordonare cu o disjunctivă.

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

Rareori, raportul disjunctiv poate fi redat prin juxtapunere: *Acuma estă* [„este”] *ceva/ nu estă/ nu ştiu* (Hedeşan 2004: 35).

În concluzie, se impune sublinierea celor expuse pe parcursul acestei intervenţii, şi anume a câtorva particularităţi ce individualizează vorbirea dialectală a românilor din Banatul sârbesc:

1. frecvenţa remarcabilă a elementelor conjuncţionale menite să evidenţieze corelaţia între termenii sintactici;

2. bogăţia numerică a mijloacelor lexicale (conjuncţii, adverbe, locuţiuni) cu valoare de elemente corelative.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări de referinţă

Beldescu 1958 = G. Beldescu, *Coordonarea simplă, complexă şi contextuală*, în „Limba română”, VII, 1958, 3, p. 19–38.

Densusianu, *Haţeg* = Ovid Densusianu, *Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915.

Draşoveanu 1968 = D. D. Draşoveanu, *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în „Cercetări de lingvistică”, XIII, 1968, 1, p. 19–32.

Gheţie 1976 = I. Gheţie, *Sintaxa graiurilor din Valea Bistriţei* (Bicaz (I), în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXVII, 1, p. 21–32.

Hedeşan 2004 = Otilia Hedeşan, *Exerciţii de etnologie, în Torac: metodologia cercetării de teren*, Novisad, Editura Fundaţiei, 2004.

Iordan, 1944 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală, o gramatică a „greşelilor”*, Iaşi.

Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbi române*, ediţie definitivă, Bucureşti.

Teiuş 1980 = Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Todoran 1960 = Romulus Todoran, *Material dialectal.* II. *Graiul din Vâlcele (raionul Turda)*, în *Materiale şi cercetări dialectale*, I, p. 29–52.

Vulpe 1973 = Magdalena Vulpe, *Observaţii asupra sintaxei graiului din zona „Porţile de Fier”*, în Cornelia Cohuţ, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier”. Texte. Sintaxă*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 355–393.

Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Sigle

ALR, II, s. n., vol. VI = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol VI, (Redactor principal: prof. univ. Ioan Pătruţ), [Cluj], 1969.

GALR, II = *Gramatica limbii române.* II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

GLR, I, II = *Gramatica limbii române*, vol. I, II. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou, vol. I, II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1966.

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)

CORRELATIVE CONSTRUCTIONS IN THE SYNTAX OF ROMANIAN SPEECHES FROM SERBIAN BANAT

Abstract

The article suggests and carries out a description of the grammatical means of creating the correlation between the syntactical elements at clause or at sentence level, as they are reflected in the dialectal texts corpus recorded in the period 2007–2009, in 14 villages with Romanian inhabitants from Serbian Banat.

Our main observations consider:

– the remarkable frequency of clauses and sentences that are built after a correlative pattern.

– the affluence of lexical means (conjunctions, adverbs) with correlative function, among which some have not been previously attested with disjunctive meaning: *dar*, with its *da* variant, *iar*, *mai*, *ba*, *că*.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
dialectologie@yahoo.com

BDD-A31899 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:16:02 UTC)